

LIETUVOS ŠAULIŲ SAJUNGOS INTEGRACIJOS Į VALSTYBĖS GYNIBOS SISTEMĄ XX A. 3–4-ŲJŲ DEŠIMTMEČIAIS PROCESO BRUOŽAI

Jonas Vaičenonis

ABSTRACT

This article discusses the process of the integration of the Lithuanian Riflemen's Union (LRU) into the state's defence system in the 1920s and 1930s. The key features and boundaries of the process are outlined, on the basis of archival materials and research literature. An analysis of relations between the military authorities and the LRU reveals individual characteristics of the relationship between the riflemen and the army. The regional context of the process is evaluated within the limitations of the sources available, by presenting the situations of similar paramilitary organisations in Latvia, Estonia, Finland and Poland during the period in question. KEY WORDS: paramilitarism, Lithuanian Riflemen's Union, Ministry of Defence, Lithuanian army, military defence of Lithuania.

125

ANOTACIJA

Straipsnyje siekiama pažvelgti į Lietuvos šaulių sąjungos integravimo į valstybės gynybos sistemą procesą XX a. 3–4-uoju dešimtmečiais. Remiantis įvairia archyvine medžiaga, kartu ir moksline literatūra, aptariami esminiai šio proceso bruožai, bandomos nustatyti jo ribos. Analizuojant valstybės karinės vadovybės ir Lietuvos šaulių sąjungos ryšius, atskleidžiami atskiri šaulių sąveikos su kariuomene elementai. Tyrime, kiek leidžia esama šaltinių ir literatūros bazė, yra įvertinamas nagrinėjamo proceso regioninis kontekstas pristatant aptariamo laikotarpio analogiškų šauliams paramilitarinių organizacijų situaciją Latvijoje, Estijoje, Suomijoje ir Lenkijoje. PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: paramilitarizmas, Lietuvos šaulių sąjunga, Krašto apsaugos ministerija, Lietuvos kariuomenė, Lietuvos karinė gynyba.

Jonas Vaičenonis, dr., principal research fellow, Klaipėda University, Institute of Baltic Region History and Archaeology, Herkaus Manto 84, LT-92294 Klaipėda, Lithuania. Email: j.vaicenonis@hmf.vdu.lt

Nuo pat valstybingumo paskelbimo 1918 m. vasarį jaunai Lietuvos Respublikai nuolat teko rūpintis valstybės gynybos problemomis*. Natūralu, kad viena pati kariuomenė nebuvo pajėgi spręsti jai keliamų uždavinių. Tai lėmė būtinybę ieškoti atramos visuomenėje. Su kiekvienais metais, ypač XX a. 4-ajame dešimtmetyje, kai Europoje pagreitį įgavo naujojo karo grėsmė, poreikis pasitelkti visuomenę gynybos uždaviniams įveikti vis augo. Šių procesų sukūryje vienas iš svarbiausių vaidmenų teko 1919 m. užgimusiai ir iš visuomenės išaugusiai visuomeninei sukarintai organizacijai – Lietuvos šaulių sąjungai.

Straipsnyje, įvertinę istoriografiją, sieksime pažvelgti į Lietuvos šaulių sąjungos integravimo į valstybės gynybos sistemą procesą XX a. 3–4-uoju dešimtmėčiais, nustatysime ir išryškinsime pagrindinius jo elementus, nuženklindami esmines šaulių sąveikos su kariuomene proceso ribas. Kartu bus siekiama pateikti ir įvertinti nagrinėjamo proceso regioninį kontekstą, parodant paramilitarinių organizacijų ryšius su savo valstybių kariuomenėmis Latvijoje, Estijoje, Suomijoje ir Lenkijoje.

Vertinant lietuviškam atvejui skirtų tyrimų būklę, reikia pasakyti, kad XX a. 4-ojo dešimtmečio antrosios pusės Lietuvos šaulių sąjungos integravimo į valstybės gynybos sistemą procesas jau yra sulaukęs vienokio ar kitokio tyrėjų dėmesio. Tačiau nauja archyvinė medžiaga ir besiplečiantys tyrimai verčia naujai pažvelgti į aukščiau minėtas problemas. Istoriografijoje dominuoja požiūris, kad Lietuvos šaulių sąjungos susiliejimas su kariuomene prasidėjo Lietuvos kariuomenės modernizacijos laikotarpiu 1935–1936 m. ir glaudus bendradarbiavimas tęsėsi iki pat sovietinės okupacijos pradžios 1940 m. vasarą. Pirmąsias žinias apie šaulių ir kariuomenės bendradarbiavimą rasime dar prieškarinio Lietuvoje. Istoriko Jono Matuso parašytoje „Lietuvos šaulių sąjungos istorijoje“¹, kuri buvo išleista pasitinkant organizacijos 20-ies metų gyvavimo sukaktį. Kalbėdamas apie organizaciją, jos susikūrimo procesą, transformacijas, autorius užsimena apie 1920 m. pabaigoje kilusius sumanymus, kuriais buvo bandoma organizaciją reformuoti ir vienaip ar kitaip pajungti Krašto apsaugos ministerijos, o kartu ir kariuomenės įtakai². Aptardamas šaulių veiklą pasibaigus kovoms už Nepriklausomybę, J. Matusas gana glaustai pasakoja apie 1921–1922 m. įsteigtą Instruktorių institutą, kurio suformavimas ir veikla buvo labai reikšminga siekiant Šaulių sąjungą pajungti kariniams interesams. Atskirai aptardamas Šaulių sąjungos struktūrą, autorius pamini keletą svarbių įvykių, pvz., šaulių įstatymo ir statuto priėmimą 1921 m., tačiau taip pat plačiau kariuomenės įtakos šauliams neatskleidžia³. Vėliau kons-

* Straipsnis parengtas įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą mokslininkų grupių projektą „Paramilitarinių organizacijų reikšmė valstybės gynybos sistemoje: Lietuvos šaulių sąjungos atvejis“ (sutarties Nr. MIP-001/2013).

¹ MATUSAS, J. Lietuvos šaulių sąjungos istorija (1919–1937 m). In *Lietuvos šaulių sąjungos istorija*. Sud. A. LIEKIS. Vilnius, 1992, p. 6–242.

² Ibid., p. 41–43.

³ Ibid., p. 172–173.

tatuojamas 1935 m. naujos redakcijos šaulių įstatymo priėmimas ir statuto patvirtinimas 1936 m. liepą, kuriais remiantis Šaulių sąjunga tampa visiškai priklausoma nuo karinės valdžios ir, jo nuomone, įgauna valstybinės įstaigos bruožų⁴. Tad Šaulių sąjungos ir kariuomenės sąveika čia lieka tik kontekstiniame lauke.

SSRS kariuomenės įvedimas į Lietuvą 1940 m. birželį žinias apie šaulių istoriją nugramzdino į nebūtį ilgiems dešimtmečiams. Apie šaulius laisvai galėjo kalbėti tik lietuvių išeivijos atstovai. Vertinant pasirodžiusias publikacijas išeivijoje, šiandien reikia pripažinti, kad didelę įtaką tarpukario Lietuvos kariuomenės tyrinėjimams XX a. paskutiniame dešimtmetyje yra padariusi Vytenio Statkaus monografija „Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.“ (išleista 1986 m. Čikagoje)⁵. Šioje knygoje dėmesio atsirado ir Šaulių sąjungos istorijai. Tiesa, ji aptariama tik kitų organizacijų kontekste, atskirą minėtos knygos skyrių įvardijant „Organizacijos“. Žvelgiant į tokį įvardijimą, galima būtų galvoti, kad šauliai tarsi nebuvo kariuomenės sudėtinė dalis, tačiau veikė kažkur labai šalia. V. Statkus organizaciją pristato remdamasis jau aptarta J. Matuso „Lietuvos šaulių sąjungos istorija“, išryškindamas tik kai kuriuos šaulių istorijos aspektus. Pristatomi istorijos faktai skaitytojui leidžia susidaryti tik netiesioginės kariuomenės įtakos organizacijai vaizdinį⁶.

1990 m. atkūrus Lietuvos valstybingumą, istorikams atsivėrė galimybės pasinerti į sovietmečiu draustų temų, tarp kurių buvo ir kariuomenė bei Šaulių sąjunga, tyrimus. Per pirmąjį valstybingumo dešimtmetį Šaulių sąjungos tyrimai, skirtingai nei kariuomenės, sulaukė vos kelių darbų. Iš jų autorių paminėtinas Vygantas Vareikis, kuris ėmėsi nagrinėti Lietuvos šaulių sąjungos politinę ir karinę veiklą 1919–1923 m. laikotarpiu (1999 m. apgynė daktaro disertaciją tema „Lietuvos šaulių sąjungos politinė ir karinė veikla (1919–1923)“). Dar 1993 m. rašydamas apie šaulius jis atskleidė gana rezervuotą 1920 m. laikotarpio kariuomenės požiūrį, pristatė poreikį esamus šaulių būrius reorganizuoti ir griežčiau kontroliuoti⁷. Šaulių temą savo tyrimuose palietė ir istorikės Aušra Jurevičiūtė bei Audronė Veilentienė, kurios dėmesį koncentravo į šaulių dalyvavimą Nepriklausomybės kovose, tik vienu kitu sakiniu užsimindamos apie 1921 m. sukurtą ir veikusią Vyriausiojo šaulių sąjungos karo instruktoriaus instituciją⁸.

Šaulių sąjungos tyrimai radikalai pasikeitė XXI a. 1-ajame dešimtmetyje. Tam tikrą postūmį tokiems tyrimams suteikė pačios Lietuvos šaulių sąjungos su partneriais organizuotos mokslinės konferencijos, kuriose dalyvavo nemažas Lietuvos ir kaimy-

⁴ Ibid., p. 175.

⁵ STATKUS, V. *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.* Chicago, 1986.

⁶ Ibid., p. 761–772.

⁷ VAREIKIS, V. Lietuvos šaulių sąjunga Lietuvos ir Lenkijos konflikto metu (1920–1923 m.). In *Šauliškumas, tautiškumas ir Lietuvos nepriklausomybė*. Sud. A. LIEKIS. Vilnius, 1993, p. 56, 59.

⁸ JUREVIČIŪTĖ, A.; VEILENTIENĖ, A. Šauliai nepriklausomybės kovose. *Lietuvos istorijos studijos*, 1998, Nr. 6, p. 62–71.

ninės Lenkijos tyrėjų būrys. Atskiruose leidiniuose publikuotuose moksliniuose tekstuose autorių dėmesys buvo sutelktas į šaulių asmenybių, organizacijos ideologijos, šaulių moterų ir studentų veiklos klausimus, pateikti organizacijos vertinimai Lenkijos karinės žvalgybos akimis, ir tik šio pranešimo autorius pabandė pažvelgti į Šaulių sąjungos 1935–1940 m. veiklą ginant valstybę, kas ir buvo tiesioginis kariuomenės ir šaulių sąveikos rezultatas⁹.

Greta aukščiau minėtų tyrimų taip pat sulaukėme ir dar kelių darbų, skirtų atskirų Šaulių sąjungos rinktinių ir jų padalinių istorijai, tačiau juos derėtų priskirti mokslo populiarinimo darbų kategorijai¹⁰. Pastaraisiais metais atskirų tyrėjų dėmesys buvo sutelktas į šaulių rengimo partizaniniam karui klausimą. Šiuose tyrimuose svarų indėlį įnešė Vytautas Jokubauskas, paskelbęs kelis tekstus mokslinėje spaudoje¹¹. Vienoje mokslinių publikacijų jis konstatavo, kad XX a. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje Lietuvos kariuomenės štabas savo sudarytuose operacijų ir priedangos planuose suformulavo ir įtvirtino partizaninio karo koncepciją¹². Šaulių veiklai Klaipėdos krašte aptarti, kartu bandant nustatyti jų vaidmenį krašto gynybos sistemoje, pora mokslinių publikacijų paskyrė istorikas Mindaugas Nefas¹³.

Šaulių sąjungos ir kariuomenės sąveikos proceso elementai

Remdamiesi aptariamomis problemomis istoriografija ir nauja archyvine medžiaga, bandytume teigti, kad šaulių ir kariuomenės bendradarbiavimas bei sąveika intensyvesniu ar pasyvesniu lygmeniu vyko visą Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpį. Nebabejotina, kad šaulių ir kariuomenės ryšys ypač ryškus tapo XX a. 4-ojo dešimtmečio antrojoje pusėje. 1935–1936 m. ši kariuomenės ir šaulių sąveika buvo formalizuota, kartu išgryninant vykdomų funkcijų lauką. Tačiau jos genezę galima būtų pradėti nuo 1919–1920 m. kovų už Nepriklausomybę pabaigos. Čia svarbus kariuomenės

⁹ Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai: konferencijos pranešimų medžiaga. Red. J. VAIČENONIS, S. DOVYDAITIS. Kaunas, 2002; Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis. Leidinys skirtas Lietuvos šaulių sąjungos gyvavimo 90-mečiui. Sud. R. VARSACKYTĖ. Kaunas, 2009.

¹⁰ MUTURAS, A. Mažeikių šaulių tryliktoji. Mažeikiai, 2008; ČESNULIS, V. Varėnos krašto šauliai 1919–1940. Vilnius, 2008.

¹¹ JOKUBAUSKAS, V. „Vienui vieni“: šaulių rengimas partizaniniam karui 1924–1940 m. Lietuvoje. *Istorija*, 2012, t. LXXXVI, p. 11–24; JOKUBAUSKAS, V. The Concept of Guerrilla Warfare in Lithuania in the 1920–1930s. *Baltic Region*, 2012, No. 2 (12), pp. 32–43; JOKUBAUSKAS, V. Tuščias šūvis: galimybės atremti Vokietijos karinę grėsmę 1939 metais. *Istorija*, 2009, t. LXXIII, p. 25–36; JOKUBAUSKAS, V. Lietuvos šaulių sąjungos veikla Klaipėdos krašte 4-ajame XX a. dešimtmetyje: struktūra, uždaviniai ir realybė. In *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis...*, p. 101–120.

¹² JOKUBAUSKAS, V. Žvelgiant į ateitį: partizaninės kovos taktikos sklaida Lietuvoje ir jos įgyvendinimas 1944–1953 m. *Genocidas ir rezistencija*, 2011, Nr. 1 (29), p. 51–68.

¹³ NEFAS, M. Šauliai valstybės tarnyboje ir valstybinėse įmonėse Klaipėdos krašte 1923–1939 m. *Istorija*, 2012, t. LXXXVI, p. 3–10; NEFAS, M. Šaulių vaidmuo Klaipėdos krašto gynybos sistemoje. *Istorija*, 2012, t. LXXXVII, p. 16–24.

demobilizacijos veiksnys. Natūralu, kad kariuomenės vadovybė galvojo, kur dėti ir kuo užimti šimtus ar netgi tūkstančius karių, iš fronto grįžtančių į visuomenės gyvenimą. Būtent čia kaip vienas sprendimo būdų buvo nusižiūrėta Lietuvos šaulių sąjungos organizacija, kuri Nepriklausomybės kovų metu jau buvo atlikusi gana reikšmingą vaidmenį. Tad ilgai nelaukus buvo imtasi esminių sprendimų.

Siekiant glaudžiau susieti Šaulių sąjungą ir kariuomenę, Steigiamojo seimo trečiuoju svarstymu 1921 m. liepos 7 d. priimtas ir rugpjūčio 3 d. Lietuvos Respublikos Prezidento bei Ministro pirmininko patvirtintas Lietuvos šaulių sąjungos įstatymas, įtvirtinęs pagrindinį organizacijos tikslą – „stiprinti ir didinti valstybės gynimo pajėgas“. Įstatyme buvo paskelbti paskiri paragrafai, kurie aiškiai apibrėžė ir įvardijo organizacijos bei kariuomenės ryšius. 4-ajame įstatymo paragrafe buvo skelbiama, kad „Sąjunga priklauso Krašto apsaugos ministerijai, kuri teikia jai instruktorius, duoda nurodymus ir kontroliuoja jos veikimą“¹⁴. Sąjunga taip pat galėjo disponuoti įvairiu kariniu turtu bei ginklais, kurie taip pat buvo kontroliuojami Krašto apsaugos ministerijos. Organizacija papildomų valstybinių finansinių asignavimų taip pat galėjo gauti tik Ministerijos tarpininkavimu. Taigi paskelbto įstatymo nuostatos tiesiogiai susiejo Sąjungą ir kariuomenę. Tų pačių metų rugpjūčio 23 d. Ministrų Kabinetas patvirtino Šaulių sąjungos karinės organizacijos dėsnius¹⁵. Šiuo dokumentu buvo suformuluoti organizacijos valdymo principai. Ministerija įsteigė ir suformavo Vyriausiojo šaulių sąjungos karo instruktoriaus instituciją, kuri turėjo rūpintis visais Šaulių sąjungos kariniais reikalais.

Kaip tik šioje vietoje, nagrinėjant Lietuvos šaulių sąjungos integracijos į valstybės gynybos sistemą procesą, derėtų kiek plačiau pakalbėti apie Vyriausiojo šaulių sąjungos karo instruktoriaus instituciją, kuri nėra sulaukusi platesnio Šaulių sąjungos istorijos istoriografijos dėmesio.

Pasibaigus kovoms už Nepriklausomybę, natūraliai iškilo Lietuvos šaulių sąjungos ateities klausimas. Krašto apsaugos ministerija kartu su kariuomenės vadovybe apsisprendė šaulius dar labiau susieti su kariuomene ir pradėjo laipsnišką organizacijos integravimo procesą. Įgyvendinant šį tikslą buvo sukurta Vyriausiojo šaulių sąjungos karo instruktoriaus institucija. Eiti šias vyriausiojo šaulių sąjungos karo instruktoriaus pareigas buvo paskirtas majoras Stasys Zaskevičius¹⁶. Lietuvos teritorijoje buvo suformuoti keturi rajonai, kuriuose įsteigtos rajoninių karo instruktorių, pavaldžių Vyriausiajam šaulių sąjungos karo instruktoriui, pareigos. Rajoninių karo

¹⁴ Lietuvos šaulių sąjungos įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1921 08 11, Nr. 70, p. 5.

¹⁵ Šaulių sąjungos Karinės organizacijos dėsniai. *Vyriausybės žinios*, 1921 09 28, Nr. 71, p. 5–6.

¹⁶ Stasys Zaskevičius (g. 1892 08 21 Rosurso dvare, Rudaminos valsčiuje, Seinų apskrityje) 1919 m. sausį stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę, nuo sausio 19 d. buvo krašto apsaugos viceministras, dalyvavo kovose už Nepriklausomybę, 1922 06 06 paskirtas konsulu Petrograde, vėliau buvo Aukštųjų karo technikos kursų, Karo mokyklos, Vytauto Didžiojo karininkų kursų lektorius, dėstė Karo istoriją, bendradarbiavo spaudoje, buvo Lietuvos karo atašė Maskvoje. 1940 06 30 suteiktas brigados generolo laipsnis.

instruktorių veiklos funkcijos buvo apibrėžtos atskiroje 1921 m. lapkričio 14 d. patvirtintoje „Laikinoje rajoninių karo instruktorių veikimui instrukcijoje“. Šią instrukciją patvirtino krašto apsaugos ministras Jonas Šimkus¹⁷ ir Generalinio štabo viršininkas gen. lt. Maksimas Katče¹⁸.

Vienas pagrindinių LŠS karo instruktoriaus darbų buvo šaulių karinis mokymas. Šiuo tikslu 1921 m. lapkričio mėn., Karo instruktoriaus įsakymu, buvo patvirtintos įvairios mokymo programos: „Karo mokslo trumpa programa“; „Partizanų kovos programa“; „Slapta karinės žvalgybos programa“; „Kontra-žvalgybos programa“; „Sporto programa“; „Milicijos bei Įgulos tarnybos trumpa programa“. Šias programas šauliai turėjo įsisavinti per 8 mėnesius. Mokymo ciklui buvo skirtos 96 bendro darbo valandos. Mokymo procesas turėjo būti vykdomas savaitgaliais ir švenčių dienomis¹⁹. Įgyvendinus šį mokymo ciklą, šauliai turėjo tapti kariuomenės ir milicijos pagalbininkais²⁰. 1921 m. gruodį buvo paskelbtas aplinkraštis miestų ir apskričių karo komendantams, kuriame buvo nurodoma į Šaulių sąjungą verbuoti iš kariuomenės demobilizuojamus puskarininkius ir eilinius karius. Sąveikaujant su Vietinės kariuomenės brigada, procesas prasidėjo, tačiau noras tapti šauliu atskirose Lietuvos apskrityse labai skyrėsi. Aktyviausi buvo Mažeikių apskrities buvę kariai, kurių net visi 100 proc. pareiškė norą tapti šauliais, tuo tarpu Rokiškio apskrityje tokių atsirado tik 1 proc.²¹

Vykdant šaulių mokymo procesą, Vyriausiajam šaulių sąjungos karo instruktoriui teko rūpintis vadinamąja pafrontės zona: Lietuvos–Lenkijos demarkacinės linijos teritorija, kur iš šaulių buvo formuojamos partizanų komandos įvairioms užduotims įgyvendinti. Šios komandos buvo formuojamos prie tuo metu veikusių Šaulių sąjungos lauko štabų. Vykdydamos pavestas užduotis, partizanų komandos galėjo būti pavaldžios ne tik rajoniniams karo instruktoriams, Šaulių sąjungos grupių vadams, įvairioms Sąjungos organizacijoms, bet ir kariuomenės Žvalgybos skyriui ar net atskirų kariuomenės dalinių vadams²².

¹⁷ Jonas Šimkus (g. 1873 04 25 Dūseikiuose, Telšių valsčiuje, m. 1944 06 04 Maroniškiuose, Raudondvario valsč., palaidotas Kaune) 1918 12 – 1919 10 prekybos ir pramonės ministras, 1921 04 – 1922 02 krašto apsaugos ministras. 1922–1923 m. pirmasis Lietuvos universiteto rektorius, 1926–1940 m. Norvegijos garbės konsulas Kaune.

¹⁸ Maksimas Katče (g. 1879 11 05 Joniškyje, m. 1933 06 10 Biržuose) 1919 04 mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę. 1920 07–08 ir 1921 05 – 1922 10 Lietuvos kariuomenės generalinio štabo viršininkas. 1920 09 Suvalkų derybų su Lenkija Lietuvos delegacijos karinis atstovas, su kitais pasirašė Suvalkų sutartį. 1921 m. balandžio 1 d. organizavo Aukštuosius karininkų kursus, pirmasis jų viršininkas.

¹⁹ Vyriausio Šaulių sąjungos karo instruktoriaus įsakymas Nr. 2, 1921 m. lapkričio [15 d.?). *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau LCVA), f. 384, ap. 2, b. 313, l. 82–83 ap.

²⁰ Laikinoji rajoninių karo instruktorių veikimui instrukcija, 1921 m. lapkritis. LCVA, f. 384, ap. 2, b. 313, l. 93.

²¹ Vietinės kariuomenės brigados vado raštas Krašto apsaugos ministrui, Nr. 102s, slapta, 1922 m. balandžio 25 d. LCVA, f. 384, ap. 2, b. 313, l. 181–181 ap.

²² Vyriausias Šaulių sąjungos karo instruktorius. Instrukcija Nr. 137, 1922 m. sausio 11 d. LCVA, f. 384, ap. 2, b. 313, l. 100.

1923 m. buvo reformuota Šaulių sąjungos struktūra įsteigiant atskirus bataliono ir kuopos lygmens skyrius. Organizacija pateko į kariuomenės štabo Mobilizacijos skyriaus atsakomybės sritį, Sąjungos valdymo saitus perduodant Karo apygardų (vėliau Pėstininkų divizijų) karo viršininkams. Pastarieji turėjo vykdyti šaulių registraciją ir karinį rengimą. 1924 m. birželio 18 d. Seimas priėmė naują Lietuvos šaulių sąjungos įstatymo redakciją²³, kurioje buvo įtvirtinta nuostata, pažyminti, kad Sąjunga išimtinai priklauso krašto apsaugos ministrai. 1924–1927 m. organizacija daugiau linko į sportinę, kultūrinę ir visuomeninę veiklą nei į karybą. Nepaisant to, vis labiau ryškėjo kariuomenės įtaka. 1928 m. viduryje, Kariuomenės štabo sprendimu, buvo pradėtas nuoseklus šaulių integravimo į valstybės gynybos sistemą darbas. Tuometinis kariuomenės Vyriausiojo štabo viršininkas gen. št. plk. Povilas Plechavičius išreiškė kariuomenės požiūrį į šaulius: „Šauliai pavojaus atveju galės daug padėti mūsų krašto gynimo reikalui. Jie privalės atlikti svarbesnių tiltų, kelių, geležinkelio stočių, įvairių sandėlių apsaugą ir kitus specialius uždavinius.“²⁴ 1928 m. balandžio 11 d. atskiru Vyriausiojo štabo operacijų skyriaus įsakymu, Karo apygardų viršininkams buvo pažymėta, kad šauliai karo atveju galės prisidėti prie krašto gynybos. Apygardų vadovybei, užtikrinant šaulių sąveiką su kariuomene, nurodyta per dviejų mėnesių laikotarpį parengti užnugario planus, kuriuose privalėjo būti numatytos konkrečios užduotys šauliams²⁵. 1928–1934 m. Kariuomenės karo apygardų (vėliau Pėstininkų divizijų) vadovybė laipsniškai šaulius įtraukė į rengiamus gynybinius planus, jiems numatydamą ir savarankiškų užduočių įgyvendinimą. XX a. 4-ajame dešimtmetyje šauliai tapo karinio planavimo dalimi. 1934 m. ruošiantis kariuomenės reformų ir modernizavimo procesui, gen. št. plk. Kazys Škirpa siūlė Šaulių sąjungą integruoti į kariuomenės sistemą²⁶. Jo nuomone, nepaisant šaulių vykdomos veiklos, kuri prisidėjo prie ginkluotų pajėgų stiprinimo, jų kūrybinis darbas nebuvo suderintas su bendra ginkluotųjų pajėgų organizacija. Dėl šios priežasties dažnai kildavo įvairių šaulių ir kariuomenės nesusikalbėjimo situacijų. Gen. št. plk. K. Škirpa, apibūdindamas būsimos veiklos gaires, viename iš punktų pažymėjo, kad karo atveju nuo mobilizacijos likę šauliai turėjo būti pasitelkti įvairių objektų apsaugos funkcijoms, kariuomenės neužimtos fronto vietose ir priešininko užnugaryje vykdyti partizaninius kovos veiksmus, taip pat vykdyti žvalgybos funkcijas, teikti materialinę ir moralinę pagalbą visuomenei. Taip pat manyta, kad šaulių gretose turėtų būti geriausiai valstybės sūnūs, kurie prirėkęs būtų pasiryžę paaukoti gyvybę už Lietuvos nepriklausomybę ir tautos idealus²⁷. Kaip matysime, 1935 m. reformą pradėjus įgyvendinti, minėtos idė-

²³ Lietuvos šaulių sąjungos įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1924 07 18, Nr. 166, p. 1.

²⁴ NEFAS, M. Šaulių vaidmuo...

²⁵ Vyriausiojo štabo operacijų skyriaus įsakymas I, II ir III karo apygardų viršininkams, Nr. 21366, 1928 m. balandžio 11 d. *LCVA*, f. 510, ap. 1, b. 142, l. 1.

²⁶ Lietuvos kariuomenės Vyriausiojo štabo viršininko plk. K. Škirpos Lietuvos kariuomenės vystymo planas. *Karo archyvas*, 2007, T. XXII, p. 385–390.

²⁷ *Ibid.*, p. 387.

jos buvo realizuotos. Šaulių pagrindu buvo suformuotas dvylikos pasienio apsaugos batalionų tinklas, kuriuo buvo uždengta Lietuvos valstybės pietvakarių-pietų-pietryčių siena. Karo atveju ši priedanga turėjo užtikrinti sėkmingą valstybės ginkluotųjų pajėgų mobilizaciją. Kai kuriuos iš pasienio apsaugos batalionų buvo numatyta sudaryti kartu su pasienio policijos padaliniais. Pastarieji batalionai tapo pavaldūs atitinkamų pėstininkų divizijų vadovybei: I–III PAB – III PD; IV–IX PAB – II PD; X–XII – IPD²⁸. Iki 1940 m. prasidėjusios Lietuvos valstybės okupacijos, atsižvelgiant į besikeičiančią politinę ir karinę situaciją regione, dar kelis kartus buvo peržiūrėti ir koreguojami Pasienio apsaugos batalionų panaudojimo valstybės gynybai uždaviniai ir planai²⁹. Tad nuo 1935 m. per kelerius reformos metus Lietuvos šaulių sąjunga tapo ne tik integralia kariuomenės dalimi, bet ir atliko gana svarbią valstybės sienos priedangos, siekiant užtikrinti sėkmingą kariuomenės mobilizaciją karo atveju, funkciją.

Paramilitarinių organizacijų ryšiai su savo valstybių kariuomenėmis kitose Baltijos regiono šalyse

Kaip ir Lietuvoje, kaimyninėse Baltijos jūros regiono šalyse (Latvijoje, Estijoje, Suomijoje ir Lenkijoje) aptariamuoju laikotarpiu veikė panašaus pobūdžio organizacijos, kurios taip pat buvo glaudžiais ryšiais susietos su savo valstybių kariuomenėmis.

Latvijoje, kaip ir Lietuvoje, veikė šaulių organizacija, pavadinta *Aizsargi* vardu. Ji užgimė 1919 m. kovo mėn. kovų už Nepriklausomybę laikotarpiu, kai Latvijos vyriausybei reikėjo ne tik spręsti problemas fronte, bet ir pasirūpinti tvarka bei ramybe užfrontėje. Taigi *Aizsargi* buvo patikėta kovoti su nusikaltimais prieš valstybę ir piliečių saugumą. 1921 m. rugpjūčio mėn. *Aizsargi* buvo reorganizuota. Organizacija pertvarkyta savanoriškumo principu. Jos pagrindą sudarė ūkininkai ir buvusieji kariai, vadovaujami atsargos karininkų. Tuo metu suformuota ir kariniais pagrindais paremta organizacinė struktūra. Suformuoti *Aizsargi* pulkai, kurių kiekvieną sudarė batalionai, kuopos ir būriai. Tokie pulkai radosi kiekvienoje valstybės apskrityje. Įgyvendinus šią reorganizaciją, pereita prie kryptingo karinio rengimo uždavinių įgyvendinimo³⁰. 4-ajame dešimtmetyje *Aizsargi* gretose buvo 45 tūkst. vyrų, 12 tūkst. moterų ir 11 tūkst. jaunimo. *Aizsargi* buvo dvigubo pavaldumo: kariniu požiūriu pri-

²⁸ VAIČENONIS, J. Lietuvos šaulių sąjunga valstybės gynyboje 1935–1940 m. In *Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai...*, p. 113–114.

²⁹ II-os Pėstininkų Divizijos štabas, I skyrius, Šauliams mobilizacijos ir operacijų metu panaudoti nurodymai, Nr. 4509, 1938 m. rugsėjo 19 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1024, l. 35–38; LESČIUS, V. Lietuvos kariuomenė sovietinės okupacijos išvakarėse. *Karo archyvas*, 2010, T. XXV, p. 253; II-os Pėstininkų Divizijos štabas, I skyrius, Nurodymai PABn panaudoti, Nr. 2233, 1940 m. balandžio 29 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1153, l. 7–10; II-os Pėstininkų Divizijos štabas, I skyrius, Šauliams priedangai panaudoti Nurodymai, Nr. 2190, 1940 m. balandžio [?] d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1153, l. 2–6v.

³⁰ Latvijos šaulių organizacija. *Karys*, 1935, Nr. 45, p. 1073–1074.

klausė Karo ministerijai, visuomeniniu – Visuomenės reikalų ministerijai. Organizacijos veiklos tikslas buvo nukreiptas į valstybės vidaus saugumą. Valstybės sienų apsaugai 1935 m. Latvijoje buvo suformuota pasienio apsaugos brigada, kuri privalėjo rūpintis valstybės sienos apsauga. Brigadai vadovavo vadas su štabu. Brigados veikla buvo kontroliuojama Vidaus reikalų ministerijos Administracijos departamento, o pastarojo vadovas turėjo teisę nustatyti brigados santykius su *Aizsargi* ir policija. Karo atveju brigada privalėjo pereiti į kariuomenės pavaldumą³¹.

Estijoje, kaip ir kituose Baltijos kraštuose, greta reguliariųjų pajėgų didelį vaidmenį vaidino paramilitarinė Estijos šaulių organizacija *Kaitseliit*, kurios kūrimo procesas prasidėjo 1918 m. rudenį. Pradiniame etape organizacija veikė vietoje policijos ir savivaldos struktūrų, kol pastarosios buvo suformuotos, taip pat rūpinosi mobilizacijos reikalais ir parama kariuomenei fronto linijoje kovų už Nepriklausomybę metu. 1924 m. *Kaitseliit* organizacija buvo reorganizuota, paremta savanoriškumo principu. Šios organizacijos struktūroje buvo 15 teritoriniu pagrindu veikusių pulkų, kurie panašiai kaip ir Latvijoje buvo formuojami kariniais pagrindais, skirstant į būrius, kuopas, batalionus, ir apėmė visas ginklų rūšis. Organizacija buvo pavaldi Estijos kariuomenės vadui. Šioje organizacijoje ypatingas dėmesys buvo skiriamas sportui. Dėl šio požiūrio šaudymas Estijoje tapo nacionaline sporto šaka, kurioje tarp kitų Europos šalių Estija buvo pirmaujanti. Greta *Kaitseliit* Estijoje buvo suformuota moterų organizacija *Naiskadukaitse* (*Moterų tėvynės sauga*), kurios tikslas buvo rūpintis sanitarijos, intendantūros ir priešlėktuvinės bei priešcheminės apsaugos klausimais. Kiek kitaip nei Lietuvoje ar Latvijoje, Estijoje buvo suorganizuotos ir dvi jaunimo organizacijos: *Noored Kotkad* (*Jaunieji ereliai*) ir *Kodutütred* (*Tėvynės dukterys*). Šios organizacijos buvo skirtos jaunimo patriotiniam auklėjimui. XX a. 4-ajame dešimtmetyje organizacijoje buvo 289 padaliniai³², kuriuose telkėsi daugiau nei 55 tūkst. aktyvių narių (33 tūkst. – *Kaitseliit*, 12 500 – *Naiskadukaitse*, 6 tūkst. – *Noored Kotkad* ir 4 tūkst. – *Kodutütred*). Per dešimtmetį nuo reorganizacijos jos struktūrose pabuvojo apie 150 tūkst. žmonių³³.

Suomijoje, kaip ir kitose Baltijos regiono šalyse, veikė sukarinta organizacija, vadinama *Suojeluskunta*. Organizacija iš kitų regiono valstybių susiformavo anksčiausiai – dar 1917 m. ir jau 1920 m. jos gretose buvo apie 80 tūkst. narių. Suomii paramilitarinė organizacija siekė panašių tikslų ir karo atveju turėjo būti aktyvi reguliariųjų Suomijos kariuomenės pajėgų talkininkė. 1939 m. organizacijoje buvo beveik 120 tūkst. vyrų. Suomijoje, skirtingai nei kitose kaimyninėse šalyse, labai aktyviai veikė moterų šaulių organizacija *Lotta Svärd*, kuri buvo labai gausi. Jos narių skaičius nuo 1935 m. iki 1938 m. išaugo maždaug nuo 60 tūkst. iki 100 tūkst. narių. Organizacija, kaip ir daugelis tokio pobūdžio moterų organizacijų, savo veiklą orientavo į vals-

³¹ Latvijos pasienio apsaugos reorganizacija. *Karys*, 1935, Nr. 14, p. 334.

³² Estija. Šaulių sąjungos dešimtmetis. *Kardas*, 1935, Nr. 18, p. 394.

³³ BALDER, A. Estijos saugumo korpas – „Eesti Kaitseliit“. *Karys*, 1935, Nr. 8/9, p. 208.

tybės moralinių jėgų stiprinimą, sanitariją, intendantūrą ir pan.³⁴ Suomės taip pat labai aktyviai prisidėjo prie karių ramovių globojimo ir priežiūros. Suomijoje veikė ir jaunimo organizacija *Suojeluskunta*, kurioje 1938 m. buvo apie 30 tūkst. narių. 1932–1934 m., reformuojant Suomijos kariuomenę, kuri turėjo efektyviau užtikrinti valstybės sienų gynybą, ir pereinant prie teritorinės sistemos įgyvendinimo, išskirtinio dėmesio sulaukė ir *Suojeluskunta*³⁵. Suomų šauliams, esantiems kariuomenės atsargoje, konkrečiame teritoriniame vienetė, buvo numatytas specialus grupavimo ir mokymo planas, kadangi karo atveju šie šauliai turėjo tapti formuojamo naujo karinio vieneto konkrečioje apygardoje pagrindu. Atsižvelgiant į šį planą, buvo reformuojama ir *Suojeluskunta* struktūra.

Kiek kitokia situacija paramilitarinių organizacijų klausimu buvo kaimyninėje Lenkijoje. Visų pirma reikėtų įvertinti šios šalies dydį, o kartu ir kariuomenės skaičių. 1939 m. Lenkijos teritoriją su okupuotomis Ukrainos ir Lietuvos žemėmis sudarė 389 685 km², o šalyje gyveno daugiau nei 35 milijonai gyventojų. Kariuomenėje buvo apie 280 tūkst. karių. Tikėtina, kad tai buvo viena iš priežasčių, kuri lėmė ne vienos, o keleto paramilitarinių organizacijų atsiradimą. Lenkijoje, kaip ir Lietuvoje ar Latvijoje, jau 1919 m. užgimė sava šaulių organizacija, vadinama *Związek Strzelecki* (*Šaulių sąjunga*). Tai buvo daugiau jaunimo auklėjimo institucija, kurios nariai buvo 17–21 m. jaunuoliai. Ši organizacija tarpukariu vienijo apie 200–300 tūkst. narių (1932–1935 m.). Nuo 1926 m. lenkų Šaulių sąjunga buvo valdoma tiek civilių, tiek ir karių. Lenkijos vyriausybei ir kariuomenei susirūpinus visuomenės kariniu rengimu, 1927 m. sausio 28 d. Ministrų Kabineto sprendimu, buvo įkurta Valstybinė fizinio auklėjimo ir karinio rengimo tarnyba (*Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego*), pavaldi karinių reikalų ministrui. Tarnyba turėjo rūpintis, o kartu ir materialiai remti organizacijas bei draugijas, kurios vykdė karinio rengimo ir gynybos švietimo populiarinimo darbus. Šios tarnybos sukūrimas buvo svarbus žingsnis, siekiant Lenkijoje sutvarkyti visuomenės karinio rengimo procesą, kartu pajungiant jį valstybės kontrolei. Kariuomenė tikėjosi, kad ši organizacija užtikrins ir tinkamą karinio rezervo rengimą. Personaliją dėka ir *Związek Strzelecki* tapo šios tarnybos prižiūrima, nes jos viršininkas buvo minėtos tarybos vicedirektorius. Kariuomenė taip pat tikėjosi, kad kariniu rengimu padės pasirūpinti ir 1928 m. įsteigta Lenkų valstybės gynėjų sąjungų federacija (*Federacja Polskich Związków Obrońców Ojczyzny*). Šios organizacijos sudėtyje buvo net šešių paramilitarinių organizacijų nariai³⁶. Po J. Pilsudskio mirties, Lenkijoje sprendžiant karinio rengimo klausimus, ir kariuomenės įtakos visuomenei srityje įvyko lūžis³⁷. Parengus atitinkamą teisinę bazę, XX a. 4-ojo dešimtmečio

³⁴ TIIVOLA, R. Suomijos moterų vaidmuo krašto gynybe. *Karys*, 1934, Nr. 49/50, p. 1057.

³⁵ KRONLUND, J. *Vom Volksaufstand zur Institution: die Verteidigungskräfte Finnlands 1918–1993*. Helsinki, 1995, S. 16.

³⁶ WYSZCZELSKI, L. *Wojsko Piłsudskiego: Wojsko Polskie w latach 1926–1935*. Warszawa, 2005, s. 285–287.

³⁷ KĘSIK, J. *Naród pod bronią. Społeczeństwo w programie polskiej polityki wojskowej 1918–1939*. Wrocław, 1998, s. 33.

antrojoje pusėje Lenkijoje buvo suformuota vadinamoji rezervinė kariuomenė, kurios branduolį sudarė Lenkų valstybės gynėjų sąjungų federacijos ir Šaulių sąjungos nariai, sudarydami maždaug 800 tūkst. narių pajėgas. Organizaciniu požiūriu šiose pajėgose po 1935 m. reformų buvo įgyvendinti kariuomenės organizacijos principai padalinius skirstant į kuopas, batalionus, pulkus ir net divizijas, juos dislokuojant pagal teritorinį suskirstymą, susietą su reguliarios kariuomenės daliniais³⁸.

Bandant palyginti aukščiau aptartų Latvijos, Estijos, Suomijos ir Lenkijos valstybių situaciją su Lietuvos atveju, vertinant minėtose valstybėse veikusių paramilitarinių organizacijų sąsajas su šalių kariuomenėmis, galima būtų pažymėti, kad jų glaudūs ryšiai su kariuomenėmis pradedami megzti beveik tuo pat metu – apie 1920–1921 m., besibaigiant kovoms Nepriklausomybės frontuose. Laipsniškai vystomos ir stiprinamos organizacijos pavaldumo atžvilgiu tampa priklausomos nuo Karo ministerijų ir kariuomenės vadovybės. Šiuo tikslu formuojama ir atitinkama teisinė bazė. Visos aptariamos paramilitarinės organizacijos savo veiklą vysto vedamos iš esmės vieno bendro tikslo, kurio pagrindas – valstybės piliečių ugdymas ir visuomenės karinis rengimas, siekiant formuoti atitinkamą rezervą kariuomenėms. XX a. 4-ojo dešimtmečio antrojoje pusėje, įsibėgėjant daugelio Europos valstybių kariuomenių modernizacijos ir reorganizacijos darbams, šios paramilitarinės organizacijos dar labiau suartėja su savo šalių kariuomenėmis ir tampa svarbiais valstybių gynybinių sistemų elementais, kuriems dažniausiai yra patikimi ne tik rezervo kariuomenei rengimo, bet ir valstybės sienų apsaugos uždaviniai.

Išvados

1. Tikslinant istoriografijoje esančius teiginius, kurie iš esmės kalba apie Šaulių sąjungos ir kariuomenės bendradarbiavimą bei įtaką tik nuo XX a. 4-ojo dešimtmečio antrosios pusės, reikia konstatuoti, kad šaulių ir kariuomenės sąveika integracijos bei organizacijos ir valdymo prasme prasidėjo 1921 m., pasibaigus Nepriklausomybės kovoms, ir didesniu ar mažesniu intensyvumu tęsėsi iki 1940 m. Šį nenutrūkstamą procesą galima būtų skaidyti į keletą etapų. Pirmąjį 1921–1923 m. etapą ženklinio ne tik Šaulių sąjungos įstatymo išleidimas, kuriuo buvo įtvirtintas pavaldumas Krašto apsaugos ministerijai, bet ir Vyriausiojo šaulių sąjungos karo instruktoriaus institucijos suformavimas bei veikla, kuri vaidino svarbų vaidmenį nustatant kariuomenės ir šaulių sąveikos ryšius. Ši struktūra ne tik padėjo šaulių karinio rengimo pamatus, bet ir sprendė svarbų buvusių karių integravimo į šaulių gretas demobilizacijos proceso metu klausimą. Antruoju 1924–1934 m. laikotarpiu buvo išvystytas šaulių karinis

³⁸ O. M. Lenkijos kariuomenė. *Mūsų žinybas*, 1936, T. 31, Nr. 140, p. 457.

rengimas, nemažą dėmesį skiriant ir sportinei, kultūrinei bei visuomeninei veiklai. 1928 m. viduryje, Kariuomenės štabo sprendimu, buvo pradėtas nuoseklus šaulių integravimo į valstybės gynybos sistemą darbas. 1928–1934 m. laikotarpiu integracijos procesui didžiulę įtaką turėjo kariuomenės Pėstininkų divizijų vadovybė, kuri šaulius laipsniškai įtraukė į kariuomenės gynybinius planus. Trečiasis etapas prasidėjo 1935 m. ir tęsėsi iki Šaulių sąjungos likvidavimo 1940 m. vasarą Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą. 1935 m. priėmus naują Šaulių sąjungos įstatymą ir 1936 m. patvirtinus naują statutą, kariuomenės ir šaulių sąveika buvo labiau formalizuota. Lietuvos šaulių sąjunga tapo integralia kariuomenės dalimi, jai numatant įgyvendinti konkrečius uždavinius taikos ir karo metu. Reikšmingiausiu iš trijų integracijos proceso etapų laikytume trečiąjį, kai Šaulių sąjunga tapo integralia kariuomenės dalimi, jai numatant įgyvendinti konkrečius uždavinius taikos ir karo metu. Kiekvieną iš etapų ženklinio ir teisinės bazės, reglamentuojančios šaulių ir kariuomenės santykį, raida.

2. Žvelgiant į Lietuvos šaulių sąjungos ir Baltijos regiono kaimyninių šalių patirtį, analizuojant integracijos į valstybės gynybos sistemas elementus, galima konstatuoti, kad Lietuvoje vykę sąveikos procesai nebuvo išskirtiniai ir unikalūs. Tiek Lietuvoje, tiek ir Suomijoje, Estijoje ar Latvijoje vyko analogiški kiekvienoje iš šalių veikusių paramilitarinių organizacijų ir kariuomenių bendradarbiavimo darbai. Kiekviena iš minėtų valstybių, realizuodama tokį bendradarbiavimą, pasirinko vieną pagrindinę organizaciją. Šių organizacijų veikloje pagrindinis dėmesys buvo skiriamas tiek valstybės moralinėms jėgoms, tiek gynybinėms pajėgumams stiprinti. Visų organizacijų struktūros buvo sudarytos kariniais principais. Įgyvendinant pagalbinus kariuomenės uždavinius (sanitarijos, intendantūros, priešlėktuvinės apsaugos ir kt.), buvo pasitelkiama organizacijose gausiai veikusių moterų veikla. Paskirais atvejais intensyviai buvo dirbama ir su jaunimu (Suomija, Estija). Kiek kitokia kariuomenės ir paramilitarinių organizacijų santykių situacija buvo Lenkijoje. Čia pagrindinis veikusių organizacijų dėmesys buvo sutelktas į rezervų kariuomenei rengimą. XX a. 4-ajame dešimtmetyje tiek Lietuvoje, tiek ir visose aptariamose valstybėse pastebimi procesai, kurie leidžia teigti, kad artėjant naujo karo grėsmei ir reformuojant kariuomenes buvo stengiamasi sustiprinti jų ir greta veikusių paramilitarinių organizacijų ryšius, modifikuojant tiek teisinę bazę, tiek pačią paramilitarinių organizacijų struktūrą, dažniausiai taikant esamą kariuomenių modelį. Taigi paramilitarinės organizacijos tapo integralia atskirų regiono valstybių gynybos sistemų dalimi, kiekvienu atveju šauliams formuluojant specialias užduotis.

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai

- JOKUBAUSKAS, Vytautas. The Concept of Guerrilla Warfare in Lithuania in the 1920–1930s. *Baltic Region*, 2012, No. 2 (12), pp. 32–43.
- JOKUBAUSKAS, Vytautas. Lietuvos šaulių sąjungos veikla Klaipėdos krašte 4-ajame XX a. dešimtmetyje: struktūra, uždaviniai ir realybė. In *Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis. Leidinys skirtas Lietuvos šaulių sąjungos gyvavimo 90-mečiui*. Sud. Rasa VARSACKYTĖ. Kaunas, 2009, p. 101–120.
- JOKUBAUSKAS, Vytautas. Tuščias šūvis: galimybės atremti Vokietijos karinę grėsmę 1939 metais. *Istorija*, 2009, t. LXXIII, p. 25–36.
- JOKUBAUSKAS, Vytautas. „Vienui vieni“: šaulių rengimas partizaniniam karui 1924–1940 m. Lietuvoje. *Istorija*, 2012, t. LXXXVI, p. 11–24.
- JOKUBAUSKAS, Vytautas. Žvelgiant į ateitį: partizaninės kovos taktikos sklaida Lietuvoje ir jos įgyvendinimas 1944–1953 m. *Genocidas ir rezistencija*, 2011, Nr. 1 (29), p. 51–68.
- JUREVIČIŪTĖ, Aušra; VEILENTIENĖ, Audronė. Šauliai nepriklausomybės kovose. *Lietuvos istorijos studijos*, 1998, Nr. 6, p. 62–71.
- KĘSIK, Jan. *Naród pod bronią. Społeczeństwo w programie polskiej polityki wojskowej 1918–1939*. Wrocław, 1998.
- KRONLUND, Jarl. *Vom Volksaufstand zur Institution: die Verteidigungskräfte Finnlands 1918–1993*. Helsinki, 1995.
- LESČIUS, Vytautas. Lietuvos kariuomenė sovietinės okupacijos išvakarėse. *Karo archyvas*, 2010, t. XXV, p. 249–365.
- Lietuvos šaulių sąjunga: praeitis, dabartis, ateitis. Leidinys skirtas Lietuvos šaulių sąjungos gyvavimo 90-mečiui*. Sud. Rasa VARSACKYTĖ. Kaunas, 2009.
- Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai: konferencijos pranešimų medžiaga*. Red. Jonas VAIČENONIS, Stasys DOVYDAITIS. Kaunas, 2002.
- MATUSAS, Jonas. Lietuvos šaulių sąjungos istorija (1919–1937 m). In *Lietuvos šaulių sąjungos istorija*. Sud. Algimantas LIEKIS. Vilnius, 1992, p. 6–242.
- NEFAS, Mindaugas. Šauliai valstybės tarnyboje ir valstybinėse įmonėse Klaipėdos krašte 1923–1939 m. *Istorija*, 2012, t. LXXXVI, p. 3–10.
- NEFAS, Mindaugas. Šaulių vaidmuo Klaipėdos krašto gynybos sistemoje. *Istorija*, 2012, t. LXXXVII, p. 16–24.
- STATKUS, Vytenis. *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m*. Chicago, 1986.
- VAIČENONIS, Jonas. Lietuvos šaulių sąjunga valstybės gynyboje 1935–1940 m. In *Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai: konferencijos pranešimų medžiaga*. Red. Jonas VAIČENONIS, Stasys DOVYDAITIS. Kaunas, 2002, p. 110–119.
- VAREIKIS, Vygantas. Lietuvos šaulių sąjunga Lietuvos ir Lenkijos konflikto metu (1920–1923 m.). In *Šauliškumas, tautiškumas ir Lietuvos nepriklausomybė*. Sud. Algimantas LIEKIS. Vilnius, 1993, p. 51–69.
- WYSZCZELSKI, Lech. *Wojsko Piłsudskiego: Wojsko Polskie w latach 1926–1935*. Warszawa, 2005.

ON THE INTEGRATION OF THE LITHUANIAN RIFLEMEN'S UNION INTO THE NATIONAL DEFENCE SYSTEM IN THE 1920s AND 1930s

Jonas Vaičėnėnėnė

Summary

This paper looks into the process of the integration of the Lithuanian Riflemen's Union (LRU) into the national defence system in the 1920s and 1930s. In order to achieve its aim, the study attempts to reveal the relations between the national military authorities and the LRU, by highlighting key elements of the interaction between the riflemen and the army. The limits of the process of the LRU's integration into the national defence system are discussed. Simultaneously, attempts are made to evaluate the regional context of the process by presenting the situation of similar paramilitary organisations in Latvia, Estonia, Finland and Poland.

The study reveals that the interaction between the riflemen and the army continued from 1921 to 1940 at a greater or lesser pace. The continuous process can be divided into several stages. The first stage, from 1921 to 1923, was marked by the establishment and the activities of the institution of the LRU's chief military instructor, which played an important role in determining the relations between the army and the riflemen. The structure both laid the foundations for the military training of the riflemen, and also dealt with the issue of the integration of former soldiers into the ranks of the riflemen in the process of demobilisation. During the second stage, 1924 to 1934, the riflemen's military training was developed, with a considerable emphasis placed on sport, and cultural and social activities. In the middle of 1928, on the basis of a resolution by the army headquarters, regular work on the integration of the riflemen into the national defence system began. In the period 1928 to 1940, the process of integration was greatly affected by the authorities of the army infantry divisions, which gradually included the riflemen in the army's defence plans. The third stage started in 1935, and lasted until the abolition of the LRU after the Soviet Union had occupied Lithuania. After a new Law on the Riflemen's Union was promulgated in 1935, and a new Statute was approved in 1936, the interaction between the riflemen and the army became more formalised. The LRU became an integral part of the army, and planned specific tasks for peacetime and war.

When comparing the experiences of the LRU and organisations in neighbouring countries in the Baltic region, and analysing the features of their integration into the national defence systems, we can identify similar processes in Lithuania, Finland, Estonia and Latvia. Each country had similar paramilitary organisations, whose activity focused both on the strength of the morale of the state and on building its defence capability. All these organisations observed military principles in their structures. Women were very active alongside the men. In individual cases, intensive work was done with young people (Finland, Estonia). There was a slightly different situation in relations between the army and paramilitary organisations in Poland. There, the main attention of the functioning organisations was focused on training a reserve army. These processes were observed in all the countries in question in the 1930s, which leads to the conclusion that, due to the

approaching danger of a new war and to the reform of the armies, attempts were made to strengthen relations between the armies and paramilitary organisations, and thus to modify both the legislative basis and the organisational structure of the paramilitary organisations. Consequently, the paramilitary organisations gradually turned into integral parts of the defence systems of individual states in the region, with the riflemen being formulated specific tasks in each case.